

S SIMPOZIJA O EDVARDU KOCBEKU (II)

Anton
Trstenjak

Edvard Kocbek ekstatična osebnost, ne politik

Zakaj se oglašam?

Ker že več kakor 40 let poslušam z desne in leve očitke zoper Kocbeka politika. Z desne, češ da je bil naiven politik, ker je verjel komunistom; z leve pa očitke, da se je izneveril ciljem OF, ker da mu je šlo za oblast itd. Skupni imenovalec kritik z obeh strani je ta: Kocbek je bil ponesrečen politik.

S takimi oznakami Edvarda Kocbeka se nisem nikoli strinjal; zmeraj sem čutil, da gredo mimo njega in ga napačno portretirajo. Končno menim, da smem in celo moram to tudi pred javnostjo povedati.

Smem: ker sem ga intimno poznal kakor le malokdo; saj sem bil njegov rojak, malone neposredni sošolec (samo leto za njim) in ožji prijatelj, somišljenik že iz gimnazijskih let; tri leta sva celo skupaj stanovala. Vsa leta sva si dopisovala, stalno se obiskovala, čutila vsak s svoje strani, da sva drug drugega potrebovala, skupaj modrovala in delala načrte za prihodnost, se v tem drug drugega navdihovala in skupno zidala stavbo obnovljene »boljše« družbe. Če hočete, je bilo v tem idealnem prizadevanju veliko naivnosti, toda politike nikoli nobene. Če se M. Kerševan upravičeno sklicuje na to, da ni Kocbeka nikoli osebno poznal in da je celo njegova dela začel brati šele za ta simpozij, kar naj bi bil dokaz skrajne objektivnosti, potem lahko jaz z druge skrajnosti za objektivnost in prepričevalnost svojih trditev navajam ravno osebno intimno prijateljstvo somišljenika in sopotnika, ki daje najboljše jamstvo, da imam pred seboj še bolj živo in pristno podobo njegove osebnosti, kakor bi jo mogla dati samo njegova pisana beseda.

Moram: prav zaradi več kot polstoletnega osebnega miselnega, prav prijateljsko povezanega sopotništva pa imam celo za svojo dolžnost, da o Ediju Kocbeku povem to, kar sem z njim vse življenje enako doživljal in tako njegovo osebnost postavim v pravo luč vsaj po njegovi smrti; ko on napačnih trditev o sebi in svojem mišljenju ne more več popravljati. Če ne bi tega storil, bi se mi zdelo, kakor da sem ga vsaj po smrti zapustil, če sem mu že v življenju ostal zvest.

Pravzaprav ne mislim popravljati, temveč samo dopolnjevati, kar so o njem povedali Paternu, Zadavec, Jenšterle, Prunk in Kerševan; saj se lahko nanje celo opiram. Menim, da so vsi zapored kar dobro ponavzočili pravo podobo Kocbekove osebnosti.

Kaj torej hočem povedati?

Moti me vselej, kadar kdo govori o Kocbeku »politiku«, ker nikoli nisem v njem videl in doživljal politika. Priznam pa, da se je zgolj

stilistično težko izogniti besedi »politik«, kadar govorimo o njegovem delovanju v »politični« družbi. Zato se Jenšterle, ki podaja prepričljivo podobo Kocbeka javnega delavca, o njem pravilno izraža, ko pravi: »Toda v politiki je bil naiven.« Napačno pa bi se bil izrazil, če bi bil zapisal: »Kot politik je bil naiven«, ker politik sploh nikoli ni bil.

Edvard Kocbek je bil v eni osebi poet, filozof in reformator, po slovensko: pesnik, mislec in videc, vse v enem; v vsem pa ekstatik, nikoli politik, se pravi, bil je v mislih, čustvih in hotenjih vznesena osebnost, nadrealist ne samo kot pesnik (Paternu), temveč tudi kot mislec in videc, ki je gledal na vsakdanje dogajanje zmeraj z neke višje, vznesene razdalje; skratka: bil je vse prej kot politik, čeprav ga je vihar časa zanesel v politična navzkrižja.

Po vrsti:

Bil je predvsem pesnik. Vse je dojemal zunaj sebe in doživljal v sebi poetično; tudi njegov jezik v besedišču in sintaksi je bil resnično umetniško ustvarjaln, enkratn, neponovljiv. Pritegoval me je tem bolj, čim manj sem ga mogel posnemati. In vendar so mi bile njegove pesmi tako blizu, kakor da sva jih že prej skupno zasnovala. Z navdušenjem sem jih prebiral in razlagal v Mariboru svojim takratnim študentom po letu 1935. Pravzaprav je vse, tudi politično dogajanje doživljal kot pesnik; tu mu zlepa nihče ni mogel slediti. Toda prav ga razumemo le skozi poetično prizmo.

Bil je obenem mislec, ki je globoko vrtal. Tu sva se intimno srečevala. Vedno je nekaj snoval. Vedno je potreboval sobesednika. Svet je gledal zmeraj v nevsakdanjih koordinatah, kakor da stoji nenehno za celo raven više nad vsemi dogajanja, kakor da so mu vidne koordinate samo minljiv privid, ki ga dolgočasi in dela nezadovoljnega, nestrpnega; kakor da bi hotel nad vsem tem dojeti večnostne neminljive koordinate in izmeriti njihove daljave. Drugače: gledal je na svet, kakor da mu nenehno in postopno odkriva pajčolan za pajčolanom, za katerim se mu razodeva vse stvarstvo v zmeraj novih, globljih plasteh, kakor da bi hotel izčrpati globino brez dna. Paternu označuje pesnika E. Kocbeka kot nadrealista; prav tak je tudi kot mislec: zmeraj ekstatično dvignjen nad realnost, v tem pa je prehajal že kar v mistično vizionarnost.

V tej poetični in miselni ubranosti je bil že zgodaj pravi reformator z vsem svojim prizadevanjem: zajelo ga je križarsko mladinsko gibanje, ki je iz Nemčije pljusknilo po prvi svetovni vojski tudi k nam med Slovence. To je bilo gibanje za prave zanesenjake; v tem duhu je Edi svoje pripadništvo označil, da »smo kakor antene za skrivnosti svetega Duha«. In tak je rastle že izza višjih razredov gimnazije, vsaj od sedme šole naprej, vse do konca svojega življenja, dokler ni zadnje leto že začela močno usihati prej neustavljiva ustvarjalnost njegove žive besede. Kdor nima pred očmi tega Edijevega ekstatičnega vzklika, ki mu je bil kakor vodilo skozi življenje, ga ni in ga ne bo nikoli prav razumel in ga bo še naprej zmotno etiketiral s politikom.

Prav tako in še bolj zmotno je, če označuje kdo Kocbeka, češ da se v vsem njegovem prizadevanju za »versko in družbeno obnovo« izraža »kompleks mežnarjevega sina« v odporu proti župniku. Tako mi ga je razlagal že pred dolgimi desetletji tudi V. Grmič in ga še danes tako. A prijatelj Grmič se moti. Ta kompleks so si skonstruirali župljani

pod vplivom domačega župnika, s katerim da je bil pač mežnar v stalnem odporu. Temu kompleksu pa je podlegel tudi mladi Grmič pod vplivom »javnega mnenja«, češ da je bil Edi Kocbek pač tako obremenjen ves čas v opoziciji proti duhovščini in tako zašel končno v partizane! Ker je šel v partizane, ga župnik z ljudstvom ni maral; pod tem vplivom je stal tudi Grmič in ohranjal do Kocbeka vse do njegove smrti hladen odnos. Kompleks Kocbeka je imel torej Grmič, ne Kocbek. Pravijo, da se je začel ta Kocbekov kompleks z njegovim izstopom iz bogoslovja; s tem da je hudo razočaral župnika, ki je prej nanj stavil ves svoj ponos, kakor pozneje na Grmiča. Toda tu ni nastal »kompleks mežnarjevega sina«, ker je Edi z izstopom iz bogoslovja prizadel še bolj svojega očeta, ki se je odslej znašel čustveno nehote na isti črti z župnikom. Izvajati iz takih dejstev kakšen freudovski psihoanalitični kompleks je bilo navidez naravno; dobro razumem, da je bila taka razlaga Edijeve osebnosti za takratne ljudi zapeljiva.

Toda kdor je z njim podobno doživljal dogodke in ljudi takratnega časa, se mora taki razlagi smejeti. Saj npr. tudi danes Paternu ugotavlja, da »Kocbekova orientacija v nadrealizem ne temelji na freudizmu«. Če naj bi bila Kocbekova revolucionarnost izraz »kompleksa mežnarjevega sina« v odporu proti župniku, potem smo imeli pač vsi drugi akterji križarskega gibanja tudi »kompleks mežnarjevega sina«, čeprav nobeden ni bil mežnarjev sin; saj smo bili ob Ediju vsi skupno v podobno zanešenem reformatorskem odporu proti razmeram takratnega časa. In če kdo ugovarja, da je bilo to ravno pri Kocbeku pač že kar skrajno pretirano, da diši po boleznem kompleksu, mu moramo odgovoriti: samo on je šel dalje od nas vseh, ker je bil res izjemno močna, samonikla in premočrtna, pri vsem tem pa duševno zdrava, urejena, moralno čista osebnost, res pravi ekstatik kakor noben drug našega rodu.

Saj takega sem neposredno spoznal in podoživljal že leta 1923, ko je Grmič komaj zagledal luč sveta in ga zato nikoli ni prav poznal, prepozno in mnogo premalo z njim občeval. Kocbek je bil že leta 1923 kot sedmošolec pravi ekstatik: vsak mesec nam je sošolcem predaval o razgledu po svetu; in že takrat nas je privlačeval s svojo razgledanostjo; že takrat se je z emfazo dvigal nad poteke v naravi (kakor pravi Zadavec), zbujal v nas »zgodovinsko in vesoljsko zavest«. Čutili smo, da je daleč nad nami in pred nami; magični vpliv je izžareval iz njega. In vendar je bil ob vsem tem brez patosa: miren v nastopu, skromen, nikogar ni preziral, nad nikomer se ni zgražal, nad nikomer izražal jeze ali zavisti. O vsakdanjih stvareh ni nikoli govoril, nikoli o šolskih predmetih in izpitih, kakor da jih ni; mimogrede je zadnji dve leti (ko se je vrnil iz realne gimnazije v Ptuj) naredil ob francoščini še izpite iz grščine, da ima tako realno in klasično gimnazijo; podobno se je vedel pozneje na univerzi, diplomiral iz francoščine, kakor da se nikoli ni pripravljaj na izpite. Vse to so vidni dokazi zdrave, v sebi urejene, mirne, niti malo ne zagrenjene in prizadete osebnosti. Kocbek ni bil nikoli osebno napadalen. Res pa je, da mu je bil vsak zelo vsakdanji tovariš nekako dolgočasen, ni vedel, kaj bi se z njim pogovarjal, privlačevali so ga samo taki, ki so mu imeli kaj povedati.

Tudi o politiki ni nikoli govoril; kajti tudi kritika političnih razmer je imela pri njem nevsakdanjo miselno (filozofsko) globino, če hočete vi-

šino; vse je doživljal in meril pesniško in miselno kot videc, ki z zrenjem v prihodnost preustvarja sedanost. Če naj bo to le »kompleks« zagrenjene duše, potem moramo sploh vse izredne ideje in umetniške vzpone z obnovitvenimi gibanji vred poslati v zaprto psihiatrično bolnico. Podpovprečni ljudje pač nadpovprečne osebnosti redno znižujejo na svojo raven; lahko je to nerazumevanje, lahko pa tudi zavist, resentment, ki ga projicirajo v nedosegljivosti.

In če je že v dijaških letih dihal iz njega ekstatičen reformator, ko je bil še miljenec domačega župnika, čemu za poznejše premočrtno enako nadaljevano delo iskati razloge v kompleksu »mežnarjevega sina«? Sicer pa je Kocbekov drugi usodni pretres, izstop iz bogoslovja, ki naj bi bil jedro (glavni vzrok) kompleksa, njegov takratni bogoslovni spiritual označil enako pozitivno kakor on sam: »Kdor izstopi iz takega nagiba, napravi apostolsko dejanje.« Kocbek je to izrazil z besedami: »zato ker sem začutil, da je laik bliže krščanstvu in stvariteljskemu življenju« (navaja Jenšterle). Meni je takrat isto poudarjal s podobnimi besedami, da se mu bo kot laiku obseg apostolskega dela razširil, medtem ko bi mu bil duhovniški preozek. O tem sva takrat leta 1927 poglobljeno govorila. »Odgovor na krivico«, ki ga v tej zvezi omenja, pa je bil že takrat zelo postranska stvar, ki Kocbeka sploh ni osebno prizadevala in je leta 1927 ni nikoli resno omenjal. Ne vem, za kaj naj bi pravzaprav šlo, čeprav sem bil neposredno udeležen.

Vsa poznejša leta, ko je od cerkvene strani dobival najhujše nezaupnice in krivične očitke, je ostal docela miren in enako »zvest vernik« kakor poprej. Že takrat sem ponovno ugotavljal: marsikak duhovnik bi bil na njegovem mestu razočaran in zagrenjen vrgel vse v stran, Kocbek pa ne. Trdnost Kocbekove vernosti je resnično občudovanja vredna. In kako naj bo tako mirno in neomajno ravnanje izraz kakšnega podzavestnega »neprečiščenega kompleksa«? Vse to razbiram natančneje, ker so se glasovi o »kompleksu« večkrat oglašali.

E. Kocbek je bil ekstatik vse svoje življenje, v vsem svojem mišljenju in odločanju; tak je bil tudi, ko se je odločil za partizanstvo in za sodelovanje s komunisti; tudi v vsem tem je bil samo ekstatično, ne pa politično misleč človek.

Helmut Plessner, sodobni filozofski antropolog, imenuje človeka ekstatično bitje, s čemer hoče povedati, da že po svoji duhovni naravi nenehno presega sam sebe, da stoji s svojim mišljenjem in prizadevanjem tako rekoč iz ali bolje, nad — sebe, da nenehno stopa iz svoje omejene bitne kondicije v širše in višje bitno območje. Tak je bil stopnjevano ravno Edvard Kocbek. Taki ljudje so izjemni. Zato ekstatičnost tu ne pomeni navadne zamaknjenosti in ekstatik ni navaden zamaknjeneč, marveč je vznesenost ustvarjalne misli, pomeni nadpovprečno potencirano stopnjo tega, kar vsak človek že po svojem bistvu je in kar naj bi zmeraj bolj šele postal, ko je postavljen pred življenjsko nalogo, da »uresniči sam sebe«. Njegovo ekstatičnost v literarnih delih dobro označuje tudi Fr. Zadavec.

Zato je Edi Kocbek tudi v vsem svojem mišljenju, snovanju in prizadevanju kar naprej čakal na milostni trenutek, na svetopisemski kairos, ko mu bodo izredne okoliščine prostora in časa dale priložnost, da »dokončno izstopi« (latinsko: ex — stare!), da tvega veliko dejanje,

da zapusti preteklost in staro družbo in se vrže v objem negotove, vendar boljše prihodnosti za boljše družbo.

V narodnoosvobodilnem gibanju in odhodu k partizanom je zagledal tak »veliki trenutek«. Kdo in kako je oblikoval program OF, ga dalje ni zanimalo; sam je imel že zdavnaj program za podoben »odločilen korak«, za uresničitev »avtentičnega človeka« in kar je podobnih nosilnih gesel, ki so ga dvigala in spodbujala na perotih njegove pesniške, miselne in obnovitvene, kar mesijanske zagnanosti.

V vsem tem odločilnem dejanju je bil E. Kocbek samo ekstatik, nič politik. To so seveda čutili vodilni možje v OF od začetka pa vse do leta 1952, ko so ga dokončno izrinili iz svoje vodilne sredine. Zmeraj so čutili v Edvardu Kocbeku pač človeka, ki je bil ob Edvardu Kardelju nekak tujec, sicer dobrodošel, za propagando (po Kardeljevi lastni izjavi) kar potreben. Imel je ime; bil je za neštete udeležence pravi pojem. Saj je v cerkvenih krogih veljala oznaka »kocbekar« za človeka, ki pač misli in hodi tako kakor Kocbek, kajpada ne tako, kakor so si želeli. Kocbek je postajal sinonim za strujo.

Tudi Kocbekova Tovarišija in Listina ga prikazujeta v vsem kot ekstatika, ki je sredi bojnih tovarišev zmeraj po svoje modroval, razvijal probleme, ki jih drugi niso imeli. Lado Kozak, ki je bil v Tovarišiji Dizma, mi je vpričo njega potarnal (ostala sta seveda do zadnjega prijatelja), kaj vse je »ta človek« iz njega naredil, kaj vse je položil na njegov jezik, vse samo Kocbeka, nič Kozaka.

Kako po svoje je Kocbek doživljal partizanstvo, pove med drugim tudi prvi stavek njegovega tretjega pisma, ki mi ga je pisal iz partizanov, rekoč: »Moje trpljenje je neizmerno, razen stalne nevarnosti smrti pa neprestani bodljaji vesti, ki me noč in dan kljuvajo kakor lačni jastrebi.«

Kaj vse je bila vsebina tega trpljenja, tega ni nikoli razlagal, in vsak drug, ki bi hotel to odeti v besede, bi šel že mimo njega; on bi takoj ugovarjal, ker bi čutil nezadostnost vsake besedne konkretizacije za vse to, kar in kakor je pač doživljal trpljenje ravno pesnik, mislec in obnovitelj družbe v ekstatičnih vzgibih. Nekaj zelo na široko razpetih doživljanj v tej smeri moremo razbrati v njegovi Tovarišiji in Listini, še več bi jih mogli v tretjem delu, ta rokopis pa je izginil neznano kam.

Ekstatično doživlajoč človek je pač zmeraj tuj neposredni vsakdanjosti, ta pa njemu. Ekstatičen človek je redno nekonformističen; zmeraj je nekaj revolucionarja v njem; zmeraj je nezadovoljen z obstoječo družbo in njenim redom.

To ga je družilo z revolucionarnim gibanjem narodnoosvobodilnega boja, ki so ga organizirali komunisti. Toda prav to ga je hkrati ločevalo od njih. Tudi z novim redom in novo družbo, kakor so jo komunisti načrtovali, je bil nezadovoljen: kako naj se pač docela uskladi (konformira) v mistične višine usmerjen ekstatik s politično delujočimi praktiki. Tako je že izvorni razhod pripeljal čez dolga leta do znanega očitka, češ da se je Kocbek »izneveril« temeljni smeri narodnoosvobodilnega boja; nasprotno pa je on trdil — iz istega razloga — da se je komunistična partija izneverila prvotnemu cilju narodnoosvobodilnega boja. Razumljivo. Če je Kocbek vse to doživljal ekstatično, drugi pa politično, je nesporazum neizogiben. Da pa je bila ostrina, s katero so

mu z leve to nezvestobo očitali, Kocbeku krivična, so nehote z desne dokazovali pobegli »belogardisti«, ki so ga v isti polemiki še ostreje napadali in mu očitali, da »laže« (Ruda Jurčec, »Sij«). Človek bi namreč pričakoval prav nasproten odziv z desne, češ: če ga zdaj komunisti tako hudo napadajo, ker da partizane enači z domobranci, potem bodo vsaj »beli« zadovoljni z njim. Ne! Še ostreje so ga napadali. Neodpustljivo je pač bilo njegovo sodelovanje s komunisti v narodnoosvobodilnem boju.

Tu se razodeva tragika samostojne ekstatične osebnosti, ki ni nikoli politično mislila in delala, ki pa so jo zaradi »izstopa« v odločilni zgodovinski uri imeli vsi za politika in njegovo delo ocenjevali po političnih sodilih in merilih. Z obeh strani je bil slej ko prej zgrešen politik in zato dokončno osamljen.

Tudi jaz, ki nisem v njem nikoli videl politika, sem sam za trenutek mislil, da je res »postal« politik, ko je bil ob osvoboditvi minister v Beogradu. Toda že ob njegovem prvem povratku v Ljubljano sem to misel opustil, ko mi je rekel nekako takole: »Veš, zdaj tu vsakemu ministru ponujajo celo vilo; to sem jaz odklonil z željo, naj mi dajo samo navadno stanovanje, ker računam s tem, da me bodo kmalu vrgli iz vlade in potem seveda tudi iz vile; iz navadnega stanovanja pa me menda vendarle ne bodo vrgli.« Leta 1952 pa se ni hotel prostovoljno odpovedati politični funkciji, ker bi s tem nehote priznal »krivdo«, ki so mu jo očitali, a je ni nikoli priznal. Seveda so bila ob tem tudi eksistenčna vprašanja z ozadji, ki presegajo celo ekstatika. Če ga je kdaj stisnilo v mučni položaj, ki mu ni bil podoben, ga je gotovo takrat.

Toda temeljni nesporazum se je nadaljeval tudi po tem »izhodu«. Kakor je vse življenje zbiral okoli sebe enako misleče, boljše, enako (po možnosti ekstatično) zavzete mlade ljudi, s katerimi je zmeraj razčlenjeval družbo na višji ravni z željo po obnovi sveta, tako je to delal tudi, ko je bil podpredsednik SNOSA in pozneje, ko so ga »vrgli«. In posledica: politični krogi so videli v teh obiskih (sestankih, recimo »krožkih«) vselej politiko. Vsak je bil politično sumljiv, kdor je hodil k njemu. Previdnejši med njimi so se ga seveda začeli izogibati. Ko so se taki fantje osamosvojili, bodisi da so šli v smeri svoje stroke in znanosti, bodisi da so se nazorsko oddaljevali, so ga seveda zapuščali, nekateri so šli prav odbojno stran na sovražno pozicijo, drugi samo na previdno razdaljo. Najbolj zvest mu je ostal Janez Gradišnik, ki pa, kaže, nikoli ni postal posebno sumljiv, nevaren že celo ne. Tudi sam sem doživel od Edija »graj«, ko je videl, da sem se po njegovem le vse preveč posvečal »stroki«; ko sem delal na eksperimentalnem področju z barvami, mi je ponovno očital: »Pa kaj te barve. Tu ne moreš priti do nobene globlje misli; to je samo površina, s tem ne moreš niti malo sveta preobraziti. Kje je tvoja filozofska misel?« In podobno. Kdor ni bil miselno poglobljen v analizo sveta, človeka in družbe, mu je bil že iz gimnazijskih let dolgočasen, ni vedel, kaj bi se z njim pogovarjal. Čeprav je bil osebno skromen in ni nikogar preziral. Zanimivo: o politiki se ni z menoj nikoli pogovarjal; in če je »kritiziral« razmere, to ni bila »politika«, marveč le njegova analiza sveta in družbe v drži človeka, ki je zmeraj v ekstatičnem odnosu do sveta, zmeraj je hotel nekaj globljega in daljnega... Večkrat sem si mislil: »Ko bi mogel od-

ločilnim političnim krogom dopovedati, kako nedolžni so ti sestanki pri Kocbeku in kako »krivo gledajo nanj.« Toda bila je zaman vsaka beseda. To je pač temeljni nesporazum: če v ekstatiku vidite politika in vnašate vanj svoje politične misli. Kak razhod!

Zato so ga napačno upodabljali vsi, ki so videli v njem politika. Ta napačni zorni kot gre tako daleč, da niti oznaka »krščanskega socialista« za Kocbeka ne drži prav. Tako ga je npr. Peter Kovačič v predavanju, ki ga je priobčil v reviji 2000, predstavil predvsem kot krščanskega socialista, ko je bil vendarle predvsem nosilec križarskega mladinskega gibanja, vse drugo pa manj. Kovačič v tem Edija Kocbeka ni prav zadel, smo soglasno ugotavljali vsi, ki smo Edija »od blizu poznali«. Kovačič je imel in ima sicer najboljšo voljo Kocbeka predstavljati v pravi luči, vendar pa je premlad, da bi ga bil utegnil bliže poznati v vsem njegovem delu in življenju.

Odločilne socialistične vplive je dobil Edvard Kocbek v akademskem letu 1926—1927, ko je prišel v prvi letnik mariborske teologije Jože Lampret (s Francetom Šmonom); ta nas je (prvi in drugi letnik) s svojimi revolucionarnimi mislimi tako razgibal, da je bilo tudi znano zborovanje študentov pri Veliki nedelji julija 1927 močno socialistično obarvano. Organiziral pa je to zborovanje ravno E. Kocbek skupno z Lampretom v sodelovanju s Tonetom Krošlom in menoj. (Lampret je tudi bogoslovca Jožeta Brileja preusmeril v komunista in imel med mlajšo duhovščino precej somišljenikov, vse do partizanstva).

E. Kocbek je bil v teologiji eno leto pred nami: Lampretom, Šmonom, Krošlom in menoj. Leta 1927 (po Veliki nedelji) sta Kocbek in Krošl izstopila iz bogoslovja. Vendar je zanimivo, da je pozneje med Edijem Kocbekom in Jožetom Lampretom trajal stik samo prva leta, potem pa se je zrahljal in ohladil. To njuno medsebojno razdaljo je težko docela pravilno oceniti. Rekel bi: za Edija ni bil zanimiv Jože in obratno: Edi ni bil več zanimiv za Jožeta; še drugače: za Edija je bil Lampret preveč socialist, za Jožeta pa Edi premalo; morda še boljše: za Edija je bil Jože preveč politično usmerjen, za Jožeta pa Edi premalo; še naprej: za Jožeta je bil Edi preveč pesnik, mislec in idealist, za Edija pa Jože preveč aktivist, prakticist. Ironija: za duhovnika Lampreta je bil laik Kocbek preveč teolog, za laika Kocbeka pa duhovnik Lampret preveč politik; za Jožeta je bil Edi preveč mistik, za Edija pa Jože preveč profan. Lahko bi še stopnjeval: za Edija je bil Jože preveč samo marksist, ki je vse življenje ožje sodeloval s komunisti, tako da je med cerkvenimi krogi prevladovalo mnenje, češ da ga je v duhovniški poklic poslala kominterneta kot »peto kolono«, kar pa ni res. Res pa je, da je bil kot kaplan večkrat zaprt zaradi »komunizma«, da je Titu, ko je hodil po Sloveniji ilegalno oblečen v duhovniški obleki, posojal duhovniški kolar, kar je v Savinski dolini storil tudi Šmon.

Do vsega tega delovanja je imel Edi distanco, ni ga zanimalo. Zanimivo je, da ju niti partizanstvo, kjer sta se oba znašla z ramo ob rami, ni zblížalo; tudi po osvoboditvi med njima ni bilo nobenega posebnega stika. Šla in živela sta tako rekoč mimo drug drugega, čeprav sta se v času partizanstva znašla v skupnem boju za isto stvar. Pred vojno se je Lampret edino enkrat odzval Ediju s člankom v Dejanju

(sociološka študija župnije Ribnica na Pohorju), ki pomeni hkrati prvo tovrstno študijo pri nas.

Končno pa je bilo skupno obema to, da sta bila zlasti po osvoboditvi zmeraj bolj, ob koncu življenja pa že hudo osamljena, nerazumevana z desne in leve. Vsak zase je bil sam svoj samohodec, samostojna osebnost: Lampret v drži ljudskega tribuna, ki je povsod vznemirjal ljudske množice, ostajal do konca v vlogi proletarca, ki je kar sovražil vsako udobnost, bil komunist v smislu Apostolskih del 2, 44, povrhu še marksist (Brilej ga je po osvoboditvi okregal, zakaj se bolje ne obleče, češ zdaj vendarle nismo več proletarci), Kocbek pa v drži ekstatičnega reformatorja. Skupno obema pa je še to, da ne eden ne drug ni bil zadovoljen z nobeno družbeno stvarnostjo, ker sta oba bila nenehno v prizadevanju za boljšo družbo, kakor sta si jo želela oblikovati, a se ne da nikoli realizirati.

E. Kocbek je zmeraj vrtal v družbo, ne vase, videl je jasno, česar drugi niso, zato se jim je zdel zmeden; v resnici pa je živel v koordinatah vidca, napovedovalca, se pravi preroka boljše prihodnosti. Taki idealisti so za realiste vselej zmedeni, kakor da so lunatični, vsekakor docela nerazumevani v sredini, za mlade pa privlačni. Sedanja srednja generacija literatov in mislecev se je hodila napajat k njegovim miselnim vrelcem.

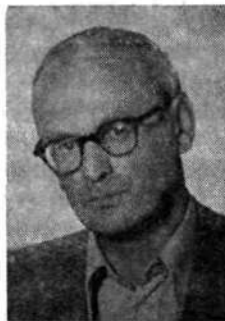
Kakor je pred vojno nenehno kritiziral cerkveno religioznost in še posebej prešibko odzivnost cerkvenega vrha na izzive časa, tako je zlasti po vojni kritiziral ravnanje komunističnih voditeljev; pravzaprav pa je bil vse življenje v ekstatični drži na obe strani nezadovoljen, z obeh pa enako nerazumevan. Saj me je še celo Lojze Rebula, ki se je vendarle tako izpostavil zanj, še ob odprtem grobu presenetil s skeptičnim vprašanjem: »Ali pa mislite, da je Edi resnično »ljubil Cerkev?« No, na to mu nehote odgovarja E. Kocbek sam že leta 1952 v svojem dnevniku, ko pravi: »Preganjanje Cerkve, ki se rafinirano izvaja kakor doslej še nikoli, me prizadeva, ne toliko kot krivica nad posameznim človekom (to je nekaj, kar spada v božjo sodbo nad neznanimi osebnimi usodami), temveč kot divjanje nad krščanskim občestvom, ki sem in hočem biti njegov živi ud. Na zunaj, v vsakdanjih pojavih, se čudim slepoti oblastnikov in ji zaman iščem razlogov, toda to je površno govorjenje, v sebi pa čutim prizadetost, ki je ne morem nikomur izraziti. Čutim, da živim v izrazito mučeniškem ozračju, v izrazito odrešenjskem zraku, kajti preganjanje je božje približevanje, vendar se v njem ne morem znajti, preslab sem, izrazito in sramotno slab. Kaj bi dali drugi kristjani, živi in mrtvi, ko bi mogli živeti in trpeti na mojem mestu . . .«

Tako bi mogel Edvarda Kocbeka kot enega vodilnih »križarjev« v razmerju do krščanskih socialcev označiti takole: to sta bili dve struji, ki sta imeli marsikaj skupnega; hodili sta vsaka svojo ločeno pot, v začetku nekako vzporedno, počasi pa zmeraj bolj zbliževalno, dokler se nista obe znašli v partizanih na skupnem bojišču. Razlika je že v izhodišču: mladinsko gibanje je izšlo iz vrst intelektualcev, krščanski socialci pa iz delavskega (proletarskega) gibanja. Zato sta obe struji še v partizanstvu ohranjali vsaka svoj naslov. Pri tem pa je zanimivo, da je bil Edi Kocbek nosilec skupine, ki je nosila njegovo ime (v glavnem je imel za sabo akademike iz akademskega društva Zarja), medtem

ko so bili nosilci skupine krščanskih socialistov možje z drugimi imeni (zvečine pa šli pozneje tudi v komunistično partijo). Prav tako vodstvo OF ni Edvardu Kocbeku nikoli priznavalo vodstva v skupini krščanskih socialistov. In še je zanimivo, da se E. Kocbek tudi za to vodstvo ni potegoval; pač pa je bil užaljen, da ga partija ni pustila v vodstvo obnovljene Mohorjeve družbe.

Ta Kocbekova razdalja do krščanskih socialistov pa dobiva poleg doslej navedenih dejstev svoje potrdilo tudi v razhodu s Tonetom Krošlom, ki je bil vendarle prej dolga leta ožji sopotnik (v semenišču in bogoslovju) in sodelavec (Velika nedelja), kakor priča npr. tudi pismo, ki mi ga je o tem sporu takrat pisal. Tone Krošl, ki je bil moj sošolec vse do mature, eno leto tudi v mariborskem bogoslovju (kjer je bil eno leto pred nami tudi Edi Kocbek), je kot urednik Ognja (krščansko socialističnega lista) odstopil in se razšel »javno« s Kocbekom in se miselno oddaljil; razhod je bil dejansko globlji. Med okupacijo so ga zaprli in odpeljali v nemško koncentracijsko taborišče (Dachau?), toda tragično je preminil z mnogimi drugimi Slovenci, ko je ladja, na katero so jih po osvoboditvi vkrcali, naletela na mino.

Če naj svoje misli povzamem, moram reči da je bil Edvard Kocbek res izredno bogata pesniška osebnost s prodorno filozofsko miselnostjo in bistrino vidca, ki je doživljal človeka in svet, zgodovino in sedanost v ekstatični razdalji z nenehnim obnovitvenim naporom in odporom; zato pa je bil zmeraj manj razumevan in vedno bolj osamljen; doživljal je pač usodo izrednih premočrtnih osebnosti, ki pa jih vsakokratni čas nujno potrebuje kot katalizatorje družbe.

Janko
Kos

Edvard Kocbek in D. H. Lawrence

Primerjalni pogled, ki ga ta prispevek pre-skuša na Kocbekovi noveli *Črna orhideja* iz zbirke *Strah in pogum* (1951), je mogoče s pridom uporabiti še na drugih pripovedih te knjige, navsezadnje na Kocbekovi pripovedni prozi v celoti. Seveda je težava z odločitvijo, katera besedila sodijo v ta okvir. Kje je pri Kocbeku meja med pravim pripovedništvom, kot ga predstavljajo povojne štiri novele, in dnevniškima knjigama *Tovarišija* (1949) in *Listina* (1967), ki hočeta biti »pričevanjsko« delo o resnični zgodovini? Na splošno se nagibljemo k mnenju, da sta predvojni prozi *Luči na severu* (1932) in *Krogli navznoter* (1934) pravi pripovedi, čeprav vemo, da je prva dnevnik iz Berlina, druga pa vrsta zapiskov z dalmatinskega letovanja, in da je Kocbek oboje po vojni vključil v knjigo s pariškimi dnevniki. Ali je razlog samo ta, da so resnični dogodki, osebe in položaji v predvojnih dnevnikih zabrisani ali poetično prestilizirani, v vojnem dnevniku pa hote stvarni, dobesedni in torej avtentični? Toda